

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Пушняк Олексій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: pushnyak.o@gmail.com
ORCID 0000-0003-3088-1040

doi: 10.21564/2414–990x.135.83989
УДК 340.142

ТЕМПОРАЛЬНА ДІЯ СУДОВИХ ПРАВОПОЛОЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Досліджено темпоральну дію правоположень (правових позицій), що створюються судовими органами в Україні та мають загальну юридичну значущість. Розглянуто зв'язок уявлень про природу правоположень та поглядів на їхню дію в часі, принципи права, що зумовлюють таку дію. Проаналізовано стан правового регулювання цього питання в Україні, сформульовано відповідні рекомендації щодо його вдосконалення.

Ключові слова: дія в часі судових правоположень; судова практика; зворотна дія права в часі; негайна дія права в часі.

Пушняк А. В., кандидат юридических наук, доцент, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: pushnyak.o@gmail.com ; ORCID 0000-0003-3088-1040

Темпоральное действие судебных правоположений в Украине

Исследовано темпоральное действие правоположений (правовых позиций), создаваемых судебными органами в Украине и имеющих общую юридическую значимость. Рассмотрена связь представлений о природе правоположений и взглядов на их действие во времени, принципы права, определяющие такое действие. Проанализировано состояние правового регулирования этого вопроса в Украине, которое предусматривает преимущественно обратную силу правовых позиций, исключения из которой связаны с действием принципа res judicata. Сформулированы соответствующие рекомендации по совершенствованию правил действия во времени правотко-вательных положений судебных решений.

Ключевые слова: действие во времени судебных правоположений; судебная практика; обратное действие права во времени; немедленное действие права во времени.

Вступ. Одним з важливих напрямків досліджень судової практики у вітчизняній правовій доктрині є вивчення часової сфери дії створюваних судовими органами правоположень (правових позицій). Трансформація наукових поглядів щодо них, визнання судової практики одним з ключових джерел права вимагають сформувані чіткі уявлення про темпоральну дію цього джерела.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. Ця тема вже стала предметом розгляду у працях, зокрема, А. В. Дичко [1], Т. С. Єльцової [2], Б. В. Малишева [3], Ш. Рекцигеля [4], В. П. Тихого [5], С. В. Шевчука [6]. Утім, загалом у вітчизняній доктрині вона ще не є повністю дослідженою, чимало питань все ще потребують подальшого вивчення.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є з'ясування темпоральної сфери дії положень загального характеру актів судових органів України, що передбачає виконання таких завдань, як аналіз правового регулювання цього питання в Україні стосовно різних видів правоположень, формулювання відповідних зауважень та пропозицій з метою його вдосконалення.

Основна частина. Предметом аналізу у цій статті виступають характеристики темпоральної дії різноманітних проявів судової практики як джерела права України. Ідеться про правові положення загального характеру, що містяться насамперед у рішеннях Верховного Суду України (далі – ВСУ), постановах пленумів вищих судових органів, які видаються за результатами узагальнення судової практики нижчих судів, у рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ).

У названих випадках правоположення виступають зразками (прецедентами) тлумачення, застосування права, являючи собою по суті правоконкретизаційні положення, подібні до норм права. Така подібність зумовлює, що для опису дії судових правоположень використовують поняттєвий апарат, за допомогою якого зазвичай характеризують темпоральну дію норм права.

Досліджуючи темпоральну дію правоположень в Україні, варто звернути увагу на зарубіжний досвід, напрацьований як у континентальних правових системах, так і правових системах загального права. Його вивчення показує різні варіанти підходів до вирішення цих питань у різних правових системах.

В англо-американській правовій сім'ї судовий прецедент завжди створюється у зв'язку з розглядом фактів минулого, відтак тут традиційно вважається, що прецедент має зворотну дію. Проте в окремих системах цієї сім'ї часто застосовують альтернативний варіант у вигляді перспективної дії – нове прецедентне правило встановлюється, але поширюється лише на факти, що виникнуть в майбутньому (однак при цьому можливе поширення судом прецеденту на факти справи, при вирішенні якої він створений). Вибір того чи іншого варіанту, якщо він можливий, належить до дискреційних повноважень суду.

У континентальних правових системах питання темпоральної дії судових правоположень може вирішуватися по-різному, існують варіанти використання зворотної, негайної і перспективної їх дії.

Встановлення певних загальних правил темпоральної дії судових правоположень правотворцем чи обрання напрямку такої дії суддею у конкретному випадку відбуваються під впливом різних конкуруючих юридичних чинників. Зокрема здійснюється пошук балансу між принципом правової певності (адже створювані судами правові положення значною мірою впливають на передбачуваність правового становища суб'єктів) і необхідністю правових змін [7, с. 4–8].

В Україні правила дії в часі судових правоположень не мають детальної розробки, їхнє законодавче закріплення відсутнє. Але певні висновки щодо характеристики цього питання можливі на підставі аналізу законодавства, судової практики та правової доктрини.

Методологічним підґрунтям такого аналізу виступають уявлення про природу розглядуваних правоположень. Остання зумовлена тим фактом, що ці положення створюються у зв'язку з правотлумачною чи також правозастосовною діяльністю судових органів.

Традиційний погляд вітчизняної науки на тлумачення права передбачає сприйняття правотлумачних положень як результату тлумачення, що розташований в суворих рамках змісту інтерпретованої норми, виконує функцію простого передавача закладеного в ній сенсу, а отже, підпорядкований їй і позбавлений самостійного творчого значення.

Такий погляд знаходить цілком логічне продовження в ідеї про збіг сфер чинності об'єкта і результату тлумачення права. Відтак межі темпоральної дії правотлумачних положень, за поширеною точкою зору, збігаються з відповідними межами дії розтлумаченої норми права (календарними та фактичними). Понад те, як зазначається, дія інтерпретаційних актів може тривати навіть і після скасування чи зміни акта, що став об'єктом тлумачення – у тому разі, коли зміст розтлумачених норм (чи певні його елементи, наприклад, терміни) зберігся у чинному законодавстві, навіть і з їх формальними змінами [8, с. 302]. Звісно ж, правоположення можуть припинити дію і до втрати чинності самою розтлумаченою нормою – у разі їх скасування у певній формі.

Ідея про збіг часової сфери дії норми та її тлумачення приводить до висновку про наявність зворотної дії правоположень (що створені після набуття чинності інтерпретованою нормою) [9, с. 63], обмеженої у минулому лише датою набуття чинності відповідною нормою та фактичним напрямком її дії.

Як зазначає С. Шевчук [6, с. 270], така позиція сучасних науковців пов'язана з фікцією у радянській правовій доктрині, що «тлумачення не вносить і не може вносити поправки, доповнення або зміни у правові норми, що інтерпретуються» [10, с. 189], у «процесі здійснення правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається одним і тим самим (незмінним), і офіційним тлумаченням тільки встановлюється той сенс, який вклав у неї законодавець» [9, с. 63].

Дещо інакша ситуація складається у зв'язку з таким об'єктом тлумачення, як загальні принципи права, які по суті мають неписаний характер, а отже, існують незалежно від їх формального закріплення у певному іншому джерелі та не прив'язані до певних чітких часових меж його чинності. Такі межі відсутні і принципи є «вічними» у своєму існуванні. Принципи права знаходять свою конкретизацію у судових правоположеннях, які виявляють ті чи інші елементи їхнього змісту та успадковують характеристики дії у часі принципів. Відтак зворотна дія таких правоположень теоретично може бути необмеженою, їхня дія в майбутнє теж не матиме кінцевих осяжних меж.

Утім, іноземний досвід осмислення обговорюваної проблематики, який поступово починає сприймати і вітчизняні доктрина та практика, вказує на необхідність визнання ширшої ролі, що її насправді виконує інтерпретаційна діяльність, насамперед, судових органів. Йдеться про те, що створені судом зразки тлумачення (чи також і застосування) правових норм з метою конкретизації змісту останніх устанавлюють, по суті, нові, більш детальні правила. Це дозволяє вважати їх своєрідними нормами – квазінормами, вторинними нормами – вбачаючи у діяльності суду прояв своєрідної правотворчості. Такий характер судових правоположень стає ще очевиднішим у випадках, коли вони створюються в умовах прогалин у праві, складних справ або коли з часом змінюють свій зміст.

Описаний підхід передбачає коригування уявлень про межі дії судових правоположень у часі в напрямку їх певного наближення до правил, що визначають темпоральну дію норм права. Врешті, якщо діяльність судді включає тією чи іншою мірою правотворчість, хоча й у особливій формі, то слід зважати на засади такої діяльності, які зазвичай беруть до уваги при регулюванні дії в часі правових норм. Особливо це стосується таких важливих проявів судової практики, як правоположення, що містяться у рішеннях ВСУ, постановках пленумів вищих судових органів, які видаються чи видавалися за результатами узагальнення судової практики нижчих судів, у рішеннях КСУ чи інших складових судової практики.

Така позиція відстоюється у науковій літературі, де, серед іншого, зазначають про недоліки та небезпеки ототожнення часової сфери дії об'єкта та результату тлумачення. Так, на думку С. Шевчука, визнання у доктрині за офіційним тлумаченням зворотної сили є небезпечним з огляду на те, що у процесі тлумачення суди фактично здійснюють своєрідну правотворчість. Відтак зворотна дія тут також суперечить конституційним принципам верховенства права та заборони ретроактивності законів і на цих підставах, зазначає вчений, мала б бути заборонена [6, с. 270–275].

За словами Ю. Л. Власова, коли норма права вже діє і реалізується не з тим змістом, що роз'яснюється в акті офіційного тлумачення, і при цьому таке тлумачення погіршує правове становище суб'єктів відносин, надане роз'яснення має діяти з моменту опублікування акта офіційного тлумачення [11, с. 109].

Інші дослідники вказують на необхідність обмеження часової сфери дії судових правоположень лише незавершеними справами [11, с. 94].

Загалом варто сказати, що послідовна реалізація ідеї ретроактивності правотлумачних положень тягла б за собою оцінку відповідно до новоствореної інтерпретації всього, що відбулося на основі певної норми, а значить і перегляд усіх правозастосовних актів, судових рішень тощо. А це у свою чергу, принаймні у частині ситуацій, значно шкодило б принципу правової визначеності, у тому числі вимозі *res judicata*, суперечило б здоровому глузду.

Слід відзначити, що попри поширеність у вітчизняній науковій та навчальній літературі ідей збігу часової сфери дії правотлумачних положень та розтлумаченої норми, а отже, зворотної дії цих положень, в українському законодавстві та юридичній практиці ці ідеї не сприйняті цілковито.

Характеристики темпоральної дії зазначених правоположень різняться залежно від суб'єкта їх створення в силу відмінностей процесуальних правил, а також залежно від ситуації застосування.

Одне з найважливіших місць у правовій системі відіграють правові позиції (висновки) ВСУ. Цей орган, розглядаючи обставини певної справи, тлумачить застосовні щодо них норми та відповідно відразу поширює на ці обставини сформульовані при цьому інтерпретаційні положення. Таким чином правоположення поширюються на факти минулого, правовідносини, в яких беруть участь сторони, наявні у сторін права та обов'язки. Залежно від конкретної ситуації можна говорити про зворотну (правоположення поширює дію на вже завершені правовідносини, одномоментні факти минулого) та негайну дію новоствореного судового правоположення (правоположення поширює дію на правовідносини, права, обов'язки суб'єктів, що тривають) стосовно фактів, правовідносин, що стали предметом відповідного конкретного судового розгляду. Така дія в часі правових позицій суду аналогічна до тієї, яка традиційно має місце у прецедентному праві, особливо в його англійському варіанті.

Судячи з усього, аналогічним чином новостворена загальнообов'язкова правова позиція ВСУ діятиме на правовідносини, що не були предметом судового розгляду чи розгляд яких триває (виходячи, напр., з ч. 2 ст. 214, ч. 1 ст. 360-7 ЦПК). У процесуальному законодавстві не вбачається якихось перешкод, які б унеможливили застосування нової правової позиції ВСУ, наприклад, апеляційною інстанцією до справи, вже розглянутої першою інстанцією в період, коли ця позиція ще була відсутня. Звісно, часовими межами застосування висновків ВСУ лишатимуться дата набуття чинності розтлумаченої норми та фактичні межі, задані напрямком дії у часі цієї норми, чи принаймні, дата набуття чинності норм кодексів, що надали ВСУ право видавати загальнообов'язкові правотлумачні висновки (якщо ця дата мала місце після введення в дію інтерпретованої норми).

Також певні межі темпоральної дії висновків ВСУ впливають з положень процесуального законодавства, в яких втілюється принцип *res judicata*. Згідно з процесуальними кодексами заява до ВСУ про перегляд судових рішень може

бути подана також і з підстави невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові ВСУ висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права (п. 4 ст. 355 ЦПК, п. 3 ст. 111-16 ГПК, п.5 ст. 237 КАС), будь-яких норм права (п. 3 ст. 445 КПК). З таких формулювань випливає, що поява відповідної постанови ВСУ означатиме можливість перегляду і винесених у минулому рішень касаційної інстанції, невідповідних її висновкам.

Утім, можливість подання заяви про перегляд обмежена визначеними кодексами строками: за КПК це можливо протягом трьох місяців з дня прийняття постанови ВСУ, на яку здійснюється посилення (або протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подається заява про перегляд), за ЦПК, ГПК, КАС це можливо протягом трьох місяців з дня прийняття постанови ВСУ, на яку здійснюється посилення (або протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подається заява про перегляд), але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

Таким чином, висновок ВСУ має зворотну дію щодо фактів справ, які були предметом касаційного судового розгляду, тому що, наприклад, у цих справах можуть бути наявні виконані рішення, а отже, відповідні матеріальні права та обов'язки реалізовано, а також завдяки своєму поширенню на певні одномоментні факти минулого, винесені рішення, які тепер мають бути оцінені відповідно вже до встановлених ним правил. Але дія висновку ВСУ в минуле обмежена визначеним законом строком, протягом якого можливе звернення за переглядом.

Фактичний напрямок дії в часі правових позицій правотлумачних рішень КСУ законодавчо не визначений. З обов'язковості рішення КСУ випливає необхідність врахування позиції цього органу при розгляді будь-яких фактичних обставин, на які поширює свою дію в часі розтлумачена норма. У цьому разі зворотна дія тлумачення буде мати додаткові підстави, що її виправдовують, адже йдеться про застосування норми у тому розумінні, яке відповідає в тому числі й Конституції України, закладеним у ній принципам, тож таким чином забезпечується верховенство та пряма дія її норм.

Судова практика містить приклади надання зворотної дії правовим позиціям КСУ. Так, у постанові від 20.01.2004 р. Судова палата у господарських справах ВСУ поширює дію рішення КСУ № 1-рп/99 від 9.02.1999 р. на факти справи, що мали місце у 1992 р. При цьому на них була поширена і дія відповідної норми Конституції України 1996 р. Хоча йшлося про застосування принципу неретроактивності нормативних актів, який, безперечно, у неписаному вигляді цілком існував і на той момент, проте безпосередньо суд посилався на правову позицію КСУ, яка стосувалася порядку поширення дії цього принципу на юридичних осіб.

У постанові ВГСУ від 14.06.2006 р. (спр. № 28/8-5/38-43/400) на підставі правової позиції рішення КСУ № 1-рп/99 від 1999 р. оцінено факти справи,

що мали місце у 1997 р. Ця постанова ще цікава й тим, що застосована правова позиція містилася не у резолютивній, а у мотивувальній частині рішення КСУ. Окрім того, ця позиція досить істотно змінила сферу дії розділу II Конституції України, нормою якого обґрунтовувала свої вимоги одна зі сторін.

Особлива ситуація складається у разі наявності винесених судових рішень. На відміну від висновків ВСУ правотлумачні правові позиції КСУ не названі процесуальним законодавством підставою для перегляду судових рішень ВСУ. Також, як підкреслюють автори науково-практичного коментаря до ЦПК, висновок КСУ про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України не може вважатися нововиявленою обставиною (у тому числі і у випадку, коли це тлумачення суперечить роз'ясненням ВСУ з питань застосування законодавства або рекомендаційному роз'ясненню Вищого спеціалізованого суду з питань застосування законодавства щодо розгляду справ відповідної судової юрисдикції). У той час як рішення КСУ з нормоконтролю є підставою для перегляду за нововиявленими обставинами переважно невиконаних рішень судів.

Цікаво звернути увагу на виняток, про який пишуть згадані автори: «Скасування чи зміна нормативного акта, на якому ґрунтувалось судове рішення, може вважатися нововиявленою обставиною лише за умови, якщо в акті, яким скасовано чи змінено попередній, зазначено про надання йому зворотної сили». Близьке правило законодавчо закріплене у ч. 3 ст. 245 КАС (проте в ньому йдеться не про всі можливі випадки зворотної дії нормативного акта).

Такі самі правила існують у господарському судочинстві. Відповідно до роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 21 травня 2002 р. № 04-5/563 «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» скасування чи зміна нормативного акта, на якому ґрунтувалось судове рішення, може вважатися нововиявленою обставиною лише за умови, якщо в акті, яким скасовано чи змінено попередній, зазначено про надання йому зворотної сили. Не може вважатися нововиявленою обставиною висновок КСУ про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України, у тому числі й у випадку, коли це тлумачення суперечить роз'ясненням ВСУ з питань застосування законодавства або рекомендаційному роз'ясненню Вищого спеціалізованого суду з питань застосування законодавства щодо розгляду справ відповідної судової юрисдикції.

При цьому незрозуміло, чому законодавчо визнаною підставою для перегляду судових рішень не могла б бути зворотна дія правових позицій КСУ. Такий підхід законодавця більше узгоджується з розумінням судових правоположень як нормативних установлень (щодо яких усталена точка зору про необхідність недопущення чи принаймні обмеження ретроактивності), чим з поглядом на них як суто на тлумачення (щодо якого навпаки традиційно допускається зворотна дія). Проте це здається нелогічним. Якщо визнавати за судовими правоположеннями можливість зворотної дії, тоді варто їхні правові

наслідки у вигляді можливості перегляду винесених судових рішень прирівнювати до наслідків прийняття ретроактивних нормативних актів. Понад те, незрозуміло, чому при наявності винесених у минулому судових рішень зворотна дія правотлумачних положень, створених ВСУ, до певної міри можлива, а створених КСУ – ні.

Утім, можливість поширення дії рішення КСУ на обставини справ, щодо яких винесені судові рішення, у деяких випадках опосередковано впливає з положень законодавства: йдеться про ситуацію, в якій неоднозначність застосування норми права, що ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» названо підставою для звернення до КСУ, поєднуюватиметься чи збігатиметься з неоднаковим застосуванням судом касаційної інстанції цієї норми, що процесуальними кодексами названо підставою для перегляду судових рішень ВСУ.

Можливість перегляду рішень у зв'язку з тлумаченням КСУ впливала з положень ЦПК 1963 р., який у ч. 3 ст. 347-2 закріплював, що підставою для перегляду справи за винятковими обставинами є виявлене після касаційного розгляду справи застосування судами загальної юрисдикції положення закону всупереч нормам Конституції України. Є приклад, коли КСУ, очевидно з огляду на це правило, у своєму правотлумачному рішенні вказав на необхідність перегляду винесених судами загальної юрисдикції рішень (п. 6 резолютивної частини рішення КСУ від 13.05.1997 № 1-зп).

Цікаво відзначити позицію, висвітлену у Аналізі судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі, виданого ВСУ у 2016 р., яка свідчить про тенденцію до зміни підходів у питанні, що розглядається. Відповідно до нього скасування злочинності діяння (яке згідно зі ст. 5 КК України має зворотню дію) може бути досягнуте шляхом «нового офіційного тлумачення кримінально-правової норми, яке змінює обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту (без зміни «букви закону»)». При цьому в Аналізі підкреслюють, що «згідно зі ст.147 Конституції офіційне тлумачення законів дає Конституційний Суд». Відповідно криміналізація діяння через офіційне тлумачення теж розглядається як встановлення злочинності діяння, що в сенсі ст. 5 КК України підпадає під заборону ретроактивності закону [13].

Якщо говорити про постанови пленумів вищих судів, то в умовах відсутності законодавчої регламентації порядку застосування в часі їхніх правоположень слід, напевно, визнати, що закріплені в них правові позиції мають зворотню дію. Щодо правовідносин, стосовно яких вже винесені судові рішення, вони можуть бути застосовані у рамках загальних правил перегляду рішень.

Поява правоположень, закріплених у постановах пленумів вищих судів, пов'язана з виконанням цими органами специфічних завдань, а не у зв'язку з застосуванням права у конкретній справі, подібній до тих, що розглядають суди загальної юрисдикції. Отже, створення правової позиції тут не тягне за собою її негайне застосування та «автоматичне» поширення її темпоральної дії безпосередньо на конкретні факти, правовідносини певної справи, засновані на розтлумаченій нормі. Відтак щодо зазначених правоположень існує теоретична

можливість встановлення їхньої темпоральної дії у різних визначених напрямках, що має бути предметом законодавчого чи іншого регулювання. Подібна у певних аспектах ситуація складається і у зв'язку з правотлумачними рішеннями КСУ.

Обговорення результатів. Підбиваючи підсумки, варто відзначити переважну відсутність і разом з тим актуальність законодавчого регулювання питання дії в часі судових правоположень в Україні. Станом на сьогодні у багатьох випадках слід визнати наявність зворотної дії правових позицій вищих судових органів (висновків ВСУ, правових позицій постанов пленумів вищих судових органів, правотлумачних рішень КСУ). Це впливає з поширеної у вітчизняній правовій системі ідеї збігу часової сфери дії правотлумачного положення та розтлумаченої норми. При цьому для дії висновків ВСУ межею ретроактивності є визначені процесуальним законом строки перегляду судового рішення суду касаційної інстанції, що не відповідає викладеному у постанові ВСУ висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах. Для дії правотлумачних позицій КСУ «межею» темпоральної дії в минуле є наявність принаймні судового рішення касаційної інстанції.

Варто відзначити необхідність подальших досліджень викладених у статті питань. Зокрема, це стосується питання дії в часі рішень КСУ та адміністративних судів з нормоконтролю, правових позицій інших вищих судових органів. У останньому випадку має місце особлива ситуація. Юридична значущість правових позицій інших вищих судів відрізняється, вона не є формально закріпленою, це фактична значущість досить високого рівня, зумовлена авторитетом відповідного органу та місцем у судовій системі, з яким пов'язані повноваження скасовувати рішення нижчих судів. Відтак можливість офіційного регулювання дії в часі правових позицій цих судів ускладнена. Хоча вироблення деяких правил тут цілком можливе і доцільне, принаймні на рівні доктрини.

У випадку ж із правовими позиціями, що становлять зміст так званої установленної судової практики, труднощі у з'ясуванні їхньої дії в часі стосуються не лише напрямку такої дії, але й початкового та кінцевого її моментів.

Висновки. Слід відзначити необхідність однакових підходів до регулювання дії в часі правових позицій КСУ, ВСУ, пленумів вищих судових органів, що мало б бути закріплено насамперед законодавчо. Загалом законодавство має враховувати факт участі судової влади у творенні права та визнати відповідні принципи правотворчості значущими і для її правотлумачної діяльності. Отже, правила темпоральної дії судових правоположень мають бути до певної міри наближені до правил, що визначають темпоральну дію норм права, зокрема, мають враховувати, принаймні у певних межах, ustalений принцип неретроактивності права. У будь-якому разі ретроактивність правових позицій має бути законодавчо заборонена у разі введення чи посилення юридичної відповідальності (можливо, також у разі іншого погіршення становища особи) через тлумачення права. Доцільно скористатися досвідом деяких інших правових систем, де визначення напрямку дії в часі правоположень судового рішення може бути здійснене судом у конкретному випадку.

Список літератури:

1. Дычко А. В. Утрата силы актов официального толкования в Российской Федерации / А. В. Дычко // Юридическая наука и практика : Вестник Нижегород. академии МВД России. – 2011. – Вып. № 1 (14). – С. 345–348.
2. Ельцова Т. С. Действие во времени нормативных правовых актов и актов официального нормативного толкования: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. С. Ельцова. – Нижний Новгород : Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского, 2010. – 27 с.
3. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Б. В. Малишев. – Київ : КНУ, 2002. – 198 с.
4. Рекцигель Ш. Немецкий опыт о недопустимости обратной силы решений высших судебных органов ФРГ, ухудшающих положение налогоплательщика / Ш. Рекцигель // Налоговое право в решениях Конституционного Суда РФ 2007 года : по материалам V Междунар. науч.-практ. конф. 11-12 апреля 2008 г. – Москва, 2009. – С. 109–118.
5. Тихий В. Дія рішень Конституційного Суду України в часі / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 5. – С. 51–53.
6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – Київ : Реферат, 2007. – 640 с.
7. Пушняк О. В. Дія у часі судових правоположень [Електронний ресурс]. – О. В. Пушняк // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 1 (7). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipr_2015_1_7.
8. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора : учеб. пособие для вузов / А. Ф. Черданцев. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с.
9. Тихий В. Повноваження Конституційного Суду України та права природа його рішень // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 4 (47). – С. 55–65.
10. Спасов Б. Закон и его толкование / Б. Спасов. – Москва: Юрид. лит., 1986. – 247 с.
11. Власов Ю. Л. Проблемы тлумачення норм права : монографія / Ю. Л. Власов. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.
12. Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права / Я. М. Магазинер / отв. ред. д-р юрид. наук, проф. А. К. Кравцов. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2006. – 352 с.
13. Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E).

References:

1. Dychko, A.V. (2011). Utrata sily aktov oficialnogo tolkovaniya v Rossijskoj Federacii. *Juridicheskaja nauka i praktika : vestnik Nizhegor. akademii MVD Rossii, 1 (14)*. 345–348 [in Russian].
2. Elcova, T.S. (2010). Dejstvie vo vremeni normativnyh pravovyh aktov i aktov oficialnogo normativnogo tolkovaniya: problemy teorii i praktiki. *Extended abstract of candidate's thesis*. N. Novgorod : Nizhegor. gos. un-t im. N. I. Lobachevskogo [in Russian].
3. Malyshev, B.V. (2002). Sudovyj precedent u pravovij systemi Anglii (teoretyko-pravovyj aspekt). *Candidate's thesis*. Kyiv: KNU [in Ukrainian].
4. Rekcigel, Sh. (2009). Nemeckij opyt o nedopustimosti obratnoj sily reshenij vysshih sudebnyh organov FRG, uhudshajushhiih polozhenie nalogoplatel'shhika. *Nalogovoe pravo v reshenijah Konstitucionnogo Suda RF 2007 goda : po materialam V Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. 11-12 aprlja 2008 g. – Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference* (pp. 109–118). Moscow [in Russian].
5. Tyhyj, V. (2001). Dija rishen Konstytucijnogo Sudu Ukrainy v chasi. *Visnyk Konstytucijnogo Sudu Ukrainy, 5*, 51–53 [in Ukrainian].
6. Shevchuk, S. (2007). *Sudova pravotvorchist: svitovij dosvid i perspektyvy v Ukraini*. Kyiv: Referat [in Ukrainian].

7. Pushniak, O.V. (2015). Dija u chasi sudovyh pravopolozhen [Action in time of judicial legal provision]. *Teorija i praktyka pravoznavstva*, 1 (7). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_7 [in Ukrainian].

8. Cherdancev, A.F. (2003). *Tolkovanie prava i dogovora : ucheb. posobie dlja vuzov*. Moscow: JuNITI-DANA [in Russian].

9. Tyhyj, V. (2006). Povnovazhennja Konstytucijnogo Sudu Ukrainy ta pravova pryroda joho rishen. *Visnyk Akademii pravovyh nauk Ukrainy*, 4 (47), 55–65 [in Ukrainian].

10. Spasov, B. (1986). *Zakon i ego tolkovanje*. Moscow: Jurid. lit. [in Russian].

11. Vlasov, Ju.L. (2001). *Problemy tлумachennja norm prava : monografija*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koreckogo NAN Ukrainy [in Ukrainian].

12. Magaziner, Ja.M. (2006). *Izbrannye trudy po obshchej teorii prava*. A. K. Kravcov (Ed.). Sankt-Peterburg: Jurid. centr Press [in Russian].

13. Analiz sudovoi praktyky zastosuvannja zvorotnoi dii zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist u chasi. Retrieved from: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E) [in Ukrainian].

Pushniak O. V., Candidate of Legal Sciences, Assosiated Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: pushnyak.o@gmail.com ; ORCID 0000-0003-3088-1040

Action in time of judicial legal provision in Ukraine

The author analyzes the temporal effect of general legal provisions created by higher judicial authorities in Ukraine. Views on the temporal effect of the latter are based on the appropriate understanding of their nature. The gradual recognition of a certain law-making value of such provisions urges the change of perceptions of their temporal effect, in particular, in terms of application of the rules on nonretroactivity to them to a certain extent. Today, however, many cases of legal provisions of higher courts have retroactive effect which is much a result of interpretation of law. Meanwhile the retroactivity of the Supreme Court opinions is limited by the period for filing petitions for reviewing of the delivered judgments. In other cases, there are no procedural mechanisms for such review. Thus the legislation on this issue is somewhat controversial, which is one of the areas to be improved.

Keywords: the operation of judicial legal provisions in time; jurisprudence; retroactivity; prospectivity.

Надійшла до редколегії 22.11.2016 р.